

VISSZAPERGETETT GYERMEKKOR

JUGOSZLAVIAI MAGYAR ÍRÓK VALLOMASAI A GYERMEKKORRÓL

Az újvidéki magyar nyelvű Iskolarádió *A szép szó nyomában* sorozatát 1976 szeptemberétől a jugoszláviai magyar íróknak és költőknek adta át. Hogy miért, mi célból, arról az Iskolarádió Közlönyében megjelent sorozatbevezető cikk tájékoztat: „Az elmúlt évtizedekben tanulóink nagyszámú — a mi talajunkon született — kitűnő könyvet kaptak a kezükbe; két-három írónemzedék könyvei nevelik, alakítják a tanulók tudatát, élményvilágát. Hiányzik azonban, vagy legalábbis kevés az olyan kiadvány könyvtermésünkben, amelyben a fiatal nemzedék közelebről is megismerkedhetik azokkal, akiknek könyveit olvassa. A megismerkedést az írókkal nem tudják pótolni az irodalmi estek vagy rendezvények, hiszen az írók nemigen juthanak el minden iskolába vagy egyéb olvasói közösségbe.

Írói vallomásokkal, emlékezésekkel olykor-olykor találkozunk ugyan a gyermeklapok hasábjain, vagy a *Vallomások* című Forum-kiadványban és egyebütt is, ám ha egy nevelő összefüggő és folyamatos íróismertetésre szánja rá magát, bizony sokat kénytelen böngészgetni és kutatgatni, ki, mikor és hol beszélt önmagáról vagy gyermekkoráról, s tudjuk, hogy a fiatalabb korú olvasóinkat elsősorban az író gyermekkorra foglalkoztatja a legjobban.”

A fent vázoltakból kiindulva született meg az Iskolarádióban az elhatározás, hogy egy sorozatban jugoszláviai magyar írókat mutat be saját vallomásaik alapján és a gyermekkor meghatározó jellegére vetve a hangsúlyt.

A már mintegy két éve sugárzott műsorok anyaga összeállt. Néhány mondatban azonban szólnunk kell a már elhangzott műsorok megvalósításáról és felépítéséről. Legtöbb esetben az otthonukban kerestük fel az írókat, s megkértük őket, beszéljenek gyermekkorukról, arról, ami a saját megítélésük szerint életük döntő korszakában, a gyermekkorban leglényegesebb, jelentős, érdekes, vagy meghatározó jellegű volt. Így alakultak ki a vallomások témakörei: szülői környezet (a ház, a falu, a város, az utca) leírása, a szülők alakja, a játszótársak emléke, helye, viszonya és nyoma az író életében, az iskola és az első olvasmányélmények emléke, a munka szerepe a gyermekkorban, vagy a képzelet szerepe, az első szerelem emléke, a magányos gyerek problémaköre stb.

Már ezekből is kitűnik, hogy nem szokványos kérdésekkel kopogtunk az íróknál, s a témakörök pusztá felvetésével az volt a célunk, hogy kötetlen, olykor egészen mélyről felidézett emlékek kerüljenek magnószalagra, nem pedig előre megfogalmazott vagy leírt vallomások.

A műsorok felépítésekor nem törekedtünk különösebb változatosságra. A vallomásokat folyamatosan közöltük, de hogy a rádióműsor ne legyen „nyitva felejtett vízcsap”, az írói közlést helyenként mintegy „aláfestettük” vagy kiegészítettük egy-egy odaillló, vagy hangulatában megfelelő verssel, prózarászlattal.

Ez ideig mintegy huszónöt-harminc írói vallomás került magnószalagra. Noha nem törekedtünk változatosságra, a műsorok mégis igen változatosak, s ezt íróink mesélőkedvének és gazdag gyermekkorának köszönhetjük. „Az én gyermekkorom is olyan volt, mint a többié...” — mondja egy helyen Urbán János. A sorozatból viszont az derül ki, hogy csak bizonyos pontig léteznek hasonló motívumok, élmények és meghatározók íróink gyermekkorában. Ellenben sokkal több az egyéni vonás, az egyéni meghatározó, a későbbi íróvá váláshoz szükségszerű elem.

A rádiós műsorok időtartama 20 perc volt. Nagyon sok érdekes anyag, vallomásrészlet maradt tehát közöletlenül e szűkre szabott időtartam miatt. Kár lenne, ha a gyakran vajúdva szalagra került vallomások nagyobb

része továbbra is, vagy véglegesen a szekrénybe zárt tekercsek titka. maradna. Így született meg az ötlet, hogy az írók beleegyezésével ezek a vallomások nyomtatásban is megjelenjenek.

A rádiós műsorok szerkesztője a saját beszélgetőpartneri hangját és kérdéseit, ha mégis kénytelen volt közbeszúrní őket, gondosan kiállózta a műsorokból. Ugyanezt teszi a nyomtatásban megjelenő anyaggal is. Így biztosítható az írói vallomás folyamatossága.

ZAKANY ANTAL

Bócsán születtem, Magyarországon, egy Pest környéki faluban, tulajdonképpen nem tudom, hogy milyen falu lehetett, ugyanis a szüleim fél-éves koromban áthoztak Jugoszláviába, s abban az időben én még semmit sem láttam a világból. Szabadkára költöztünk, és azóta élek itt.

Szabadkán az úgynevezett Kisradanovác településen laktunk, a volt huszárkaszárnya mögött. Félig-meddig pusztaság volt ez, a település egy sor házból állt, s e mögött szántóföldek húzódtak, egészen az erdőig. Messze, a távolban erdő övezte a települést. A házak itt szegényesek voltak, nagyrészt vert falúak voltak, vagy vályogból épültek, félig-meddig a tan'yákra hasonlítottak, miután ott a szántóföldek mellett helyezkedtek el, a búza- és kukoricatáblák mellett.

Szép volt itt az élet, sokat játszhattunk itt. Voltak itt pajtások; és voltak itt jó játékok, szép játékok és néha csúnya játékok. Rablózsandár meg verekedés is meg egyéb gyermeki csínytevés. Ahogy így visszaemlékezem, a pajtásaim jók voltak, egy kicsit, mint minden gyerek, olykor gonoszkodtak, de alapjában véve jók voltak. Összetartottunk és játszottunk, mindig csak játszottunk, mindaddig, amíg csak iskolába nem kezdünk járni. Mert akkor megszűnt a korlátlan játszadozások lehetősége.

Tündéri világ volt ez, mesevilág, de ennyit mondani erről nem elég. Mi is volt benne a tündéri? Hát először is az, hogy a természet kellős közepén, a természet ölen húzódtott meg ez a világ, tele bizonyos természetadta és természetfölötti titkokkal, rejtelmekkel, szép rejtelmekkel és mindenféle gyönyörűségekkel, ami, ha lehet így mondani, izgatja vagy felborzolja egy gyermek lelkét.

Ennek a világnak volt egy, hogy úgy mondjam, egy jellemző, vagy jellegzetes, kissé nehéz ezt megfogalmaznom, tehát mondjam úgy, különvilága: a boszorkányok világa.

Rengeteg boszorkánymesét hallgattunk, jobban mondva voltunk kénytelenek hallgatni, ha akartuk, ha nem, mert előttünk mesélték az idősebbek a boszorkánymesék százait, ezreit, és ez valahogy beleivódott a lelkületünkbe. Így éltünk, azzal a tudattal, hogy az a világ, amelyet kézzel megfoghatunk, ami bennünket körülvesz, az tulajdonképpen nem minden. Azaz nem volt úgy egymagában teljes, hanem, ahogy mondom, az a boszorkányvilág valamiképpen áthatotta ezt a mi világunkat, s természetesen így bennünk is nyomot hagyott. Ily módon, emlékszem, nem volt a kisgyerekek egy pillanatnyi nyugta sem. Bárhova lépett, különösképpen este, amikor bealkonyodott, bárhova lépett, vagy bármit is csinált, ott kísértett felette és körülötte mondjuk a disznóvá változott ember vagy a lóvá változott kutya és a különös elvarázsolások vagy varázslatok százai és ezrei. Természetes hát, ha besötétedett, nem nagyon mertünk egyedül közlekedni a környéken. Úgy néztük, ha valahova menni kellett, mondjuk tejtért a szomszédba, hogy akkor vagy a testvér kértük meg és vittük magunkkal, vagy pedig a szomszéd gyereket, s csakis kettesben mentünk, nehogy történjen velünk is valami, nehogy bennünket is megtámadhassanak a boszorkányok. Hát így nézett ki ez a mi világunk, akkori világunk. Persze, a mesélőkedv megvolt itt mindig. Nem is kellett, hogy besötétedjen, vagy este legyen a meséléshez. Amikor összeültek az idősebbek bandázni, akkor szinte versenyeztek abban, hogy ki mond borzalmasabb történetet. S ahol megjelentek az öregek, oda sereglettek mindjárt a gyerekek is, vagyis hát odasereglettünk, hogy minél többet halljunk.

Volt úgy, hogy elzavartak bennünket, de alapjában véve nem nagyon terjedt ki a figyelmük arra, hogy mit idéz elő a gyerekek lelkében az ilyen történetek hallgatása, vagyis milyen következményeket von maga után. Úgyhogy úton-útfélen ment a mese...

* * *

Egyes kritikásaim, bírálói utaltak arra, hogy sötét és misztikus a költészetem. Ha visszatekintünk vagy visszapillantunk a gyermekkoromban átélt, „boszorkánytörténetekkel” telített világra, vagyis arra az élményre vagy élménysorozatra, amit azáltal kaptam vagy magammal hoztam, akkor azt mondhatom, hogy rányomta bélyegét, vagyis hát mély nyomot hagyott a lelkületemben, ami természetesen érződik a költészetemben, ha nem is a kimondott szavak vagy fogalmak, rejtelmek szó szerinti jelentésében, de érződik benne.

Amikor később, már nagyobbacska fejjel megszabadultam ettől a „boszorkányos” világtól, akkor jött egy másfajta, más minőségű misztikum, ez pedig a keleti jóga volt.

A keleti jóga volt az én, hogy úgy mondjam, lelki táplálékom. A „lelki táplálék” talán nem is a leghelyesebb kifejezés, ugyanis a számomra a jóga valamiféle „misztikum pótló” volt, valami elvont tényező az életemben. Én tulajdonképpen szerettem a misztikumot, szerettem is mindig, és akarva, akaratlanul bele is vittem, vagy valamilyen módon belekerült a költészetembe.

Már olyan suhancféle voltam, olyan 16 éves legényke, amikor a jógával foglalkozni kezdtem. Ez úgy kezdődött, hogy a kezembe került egy, a hipnózissal foglalkozó tankönyv. Olvasgatni kezdtem. Az egyik barátom, aki tanulta a hipnotizálást, jobban mondva tanult hipnotizálni, engem is bevont ebbe! Elkezdtem én is a gyakorlatokat, de hát ez engem nem elégitett ki. Én nagyobb titkokat szerettem volna földeríteni, vagyis nagyobb titkok és misztikumok birtokába szerettem volna jutni. Ekkor jött az első jógakönyv, melynek címe, emlékszem még rá, *A diadalmas jóga* volt. Tulajdonképpen ez nem az úgynevezett testi jóga, hanem a szellemi jóga tankönyve volt. Ez egy olyan ajtó volt a keleti jógába, amelyiken keresztül ha belépett az ember, akkor megismerkedhetett az úgynevezett misztikus jóga fogalmaival és bizonyos válfajaival, változataival.

Tehát kamaszkoromban elkezdtem a jógát, amit éveken át csináltam, gyakoroltam, értem el bizonyos eredményeket, és ez nagyon jó volt, jó testi kondícóra tettem szert, amellet pedig birkóztam is és bokszoltam abban az időben. Tehát sokféle sportágat űztem.

* * *

Nyugtalan gyermek voltam. Erre jól emlékszem. Örökké azon járt az eszem, hogy mit csináljak, mit is csinálhatnak, és persze igen gyakran tettem is olyasmit, ami tiltva volt, és akkor természetesen jött a büntetés. Különb, ahogy vissza tudok emlékezni, meg ahogy mondják, édesanyám is mondta gyakran, jóindulatú gyerek voltam. Könyörületes az állatokkal szemben, tudtam bogni, ha egy kutyát megütöttek, vagy ehhez hasonló.

Gyerekkoromban a kétkezi ügyességi műveletek foglalkoztattak a legjobban. Gyakorta szerettem volna különféle masinákat összeállítani különféle hulladékanyagokból, kukoricaszárból, csutkából, kis deszkadarabokból. Ismeretek hiányában azonban igen kezdetlegesek voltak ezek a „művek”. De azért volt úgy, hogy kocsit, vagy kis szekeret, ökröket megcsináltam kukoricaszárból és ez nagyon tetszett a szüleimnek, a testvéreimnek meg a barátaimnak is. Csináltam cseplőgépet fából; ilyenek voltak az én játékaim.

* * *

A szüleim jóindulatú emberek voltak, de szegények nem értettek a gyermekneveléshez. Hárman voltunk testvérek, s emlékszem, a mi családjunkban nem volt olyasmi, mint más családoknál, nálunk nem volt „kedvenc”. Nálunk minden gyerek egyforma volt. Egyformán kapott kegyeret, egyformán verést, ha kellett. Különösebben nem voltam magá-

nyos, mégpedig azért, mert szerettek. Szerettek a családban is és szerettek a barátaim is. Olyan „csodagyerek”-félének tartottak, s valahogy kedvence voltam a környéknek, a falunak.

Gyermekkoromban nagyon sokat voltam veszélyben. Szerettek engem a veszélyek és lépten-nyomon megkörnyékeztek. Hol üvegdarabokba léptem, hol rám zuhant valami, vagy leestem valahonnan. Öt-hat éves lehettem, amikor a katonák a közeli kaszárnyából a tarlóra jöttek gyakorlatozni. Persze odamentem, mert mindenre kíváncsi voltam, kíváncsi voltam a fegyverre, a főszerelésre, és a katonák megengedték, hogy körülnézzek, megsejleljem a dolgokat. Emlékszem, később kezembe adták a puskát, egyszer az egyik katona a kardját adta ide. Én szépen, szabályosan kihúztam a kardot és szurkálni kezdtem vele magam előtt a tarlót. Két kézre fogtam a kadtot, és beleszúrtam vele a lábfejembe. Egyszer még felkapaszkodtam egy szállítókocsira. Errefelé speditőrkocsi a neve. Ültem a kocsi szélén. Egy szembejövő kocsi, mely magasabb volt, mint az, amelyiken én ültem, valamiképpen elkapta a lábamat. A jobb lában teljesen összeroncsolódott, és kicsavarodott a helyéből... Mint mondtam, gyermekkoromban sokat voltam veszélyben.

* * *

A gyermekkorom alapján véve elég szomorú volt. Mert a gyermekkoromat a végtelen nyomor és a nélkülözések megkeserítették. Eddig ennek a korszaknak a derűsebb részét igyekeztem elmondani, ha ugyan valamiképpen derűsnek lehet nevezni mindazt, amit eddig elmondtam. A továbbiakban talán az iskoláskoromról szólnék.

Igen nagy „meglepetés” volt számomra, hogy a nevem miatt a régi Jugoszláviában nem vettek fel a magyar iskolába. Kétségbe voltam esve, hogy most mi lesz. Hogy találok föl magam? Azután beírtattak, megkezdődött a tanítás, s nagy meglepetésemre egészen jól ment minden. A tanítónőm is meg volt velem elégedve. Mondta, hogy milyen tanulékony vagyok nagyon rövid idő alatt elsajátítottam a szerb nyelvet, s azután jól ment minden. Az első osztályt kitűnővel végeztem el. Még elismerő oklevelet is kaptam.

Az iskolával nagy változás jött az életembe. Apám egyik ismerőse, egy jómódú földműves nálunk járt, megnézett engem, majd kijelentette apámnak: „Idehallgass, Antal, a fiad már dolgozhatna, olyan erős legény.” Bár apámnak ez nem nagyon tetszett, mégis hagyta magát meggyőzni, mert kellett neki a pénz, a földműves előre kifizette a munkámért járó pénzt, a fizetésemet, majd az iskolai szünetben kivittek a tanyára, ehhez a földműveshez, s dolgoznom kellett. Előbb csak a disznókat őriztem, a következő évben már a lovak körül foglalatostkodtam, a harmadik évben szántottam is. Ez idő tájt már nagy legénynek éreztem magam, szép élmények voltak a tanyán, szerettem a lovakat, szerettem a földet, úgyhogy nagyon jó volt ott. S ne is mondjam, hogy abban az időben, amíg ott dolgoztam a tanyán, kerestem annyit, hogy apámék vehettek nekem ruhát, új ruhát, aminek nagyon örültem, mert különben rongyokban, folt a folt hátán ruhákban jártam. De hát nem volt más.

Mikor szüeim látták, hogy tudok dolgozni, hogy megálltam a helyem a tanyán, az az ötletük támadt, hogy mi lenne, ha az iskolai szünetben a húsgyárba mennék dolgozni, a valamikori Hartmann gyárba, ahova már hétéves kortól felvettek gyerekeket dolgozni. Ne is mondjam, hogy ezek a gyerekek is éhbéért dolgoztak. No, az ötletet azonban elfogadtam, szerettem volna termelni, s pénzt keresni, többet. El is járogattam a gyárba. Reggel hatra kellett menni, s bizony nem úgy volt, hogy hét vagy nyolc órát dolgozik valaki, hanem reggel hattól, egyórás ebédszünettel dolgoztunk, ha kellett még este 11 órakor is. Ez eléggé keserves volt, de érdekes is. Az volt az érdekes, hogy otthon a korombéli gyerekeknek ebben az időben már ágyban volt a helyük. Itt pedig, íme, 11 óra, és még mindig főt vagyok. Tehát felnőttek érezhette magát a gyerek. Csak akkor volt az ember szomorú, amikor a kifizetésre került sor. Minden este fizetett a gyár tulajdonosnője, az a Hartmanné, saját kezűleg fizette ki a munkásokat. Ez úgy ment, hogy ő az irodában ült, akkor egy egész sor ember sorba állt előtte, s akkor ő egy fatányérból, aprópénzekkel fizetett.

Ránézett valakire és azt mondta: nesze, neked ennyi jár, de előfordult az is, hogy leordította a gyereket, hogy az csak egész nap bujkált, nem dolgozott, holott ez általában nem volt igaz. Szóval, az ilyen dolgok azután megkeserítették a kedvünket.

* * *

Mikor elvégeztem az elemi iskola első négy osztályát, szerettem volna tovább tanulni. A barátaim mind tovább tanultak, az úgynevezett polgári iskolában. Az utolsó pillanatban, amikor ezek már iratkoztak akkor közölte velem az apám, hogy én nem járhatok tovább iskolába, mert ő ezt nem képes anyagiakkal fedezni. Életem legnagyobb csalódása és bánata ért akkor. Így, visszaemlékezve is érzem még most is, milyen rossz volt. Életemben ezután egy olyan sötét korszak következett, egy két-három éves korszak, amíg csak láttam a pajtásaimat, amint minden évben haladnak előre, elvégezték az elsőt, a másodikat, harmadikat és a negyediket; no, amikor a negyediket is elvégezték, akkor végképp lemondtam arról, hogy én valaha is járhatok középiskolába. Így történt. Apámék cukrászinasnak adtak. Fél évet voltam ott, de többet pucoltam a disznóolat meg a nyulakat gondoztam, mint a mesterséget tanultam. Fél év után behívták apámat és a főnök közölte vele, vigyen haza, mert belőlem nem lesz semmi. Persze én se akartam ott maradni.

* * *

Tizennégy éves koromban kezdtem érdeklődni a könyvek iránt, nagyon nagy hévvel és nagyon nagy tudásvágygal. Persze, mi akadhatott az én kezembe? Csak a ponyvairodalom. Hát faltam minden könyvet, nem számított, hogy mit, csakhogy minél többet olvassak. Nagyon sokat olvastam, míg egyszer az egyik barátomnál ráakadtam a magyar irodalom nagy alakjaira, többek között. Talán ez volt a döntő az én íróvá alakulásomban.

Úgy történt, hogy elmentem a barátomhoz egy vasárnap délután, ő egy könyvet olvasott. Kérdeztem, mi az. Hát, képzeld, mondja, itt a rengeteg jó könyv a nővérem szobájában, mi meg csak a ponyvákat olvassuk. Kérdezem tőle, most mit olvasol. Arany János Toldi-trilógiája, feleli a barátom. No, akkor nagy örömünkben, vagyis hát inkább én örültem, mert ő már akkor beleolvasott, megkértem, hogy olvasson fel a könyvből. Leültünk a nyári konyhában, bezárkóztunk, s amíg csak az első részt el nem olvastuk, addig nem bujtunk ki onnan. Ez egy olyan élmény volt számomra, melyhez fogható nehezen tudnék még felidézni irodalmi élményeimre vonatkoztatva. Ugyancsak ennél a barátomnál volt alkalmam előolvasni Arany összes verseit és Petőfi költeményeit. Úgyhogy akkor már két költőt ismertem, Petőfi ugyanis óriási élmény volt számomra. Ezzel szerettem volna odakanyarodni, hogy tulajdonképpen hol kezdődött az, hogy én íróvá akarok lenni. Arannyal és Petőfivel való találkozásom annyiban volt döntő, hogy megnyitotta előttem az igényesebb irodalom iránti érdeklődést. Azontúl a ponyva szinte megszűnt számomra, mellékes valami lett, kis kirándulás volt, ha egyáltalán előfordult még, hogy elolvastam egyet-egyet. Különbön akkortájt ismertem meg a magyar irodalom klasszikusait és volt néhány külföldi író is, akikhez hozzájutottam. Egyáltalán, nagyon sokat olvastam.

Tizenhét éves lehettem, amikor beleszerettem egy lányba, és a lány is szeretett. Hogy, hogy nem, egy napon, mikor hazakísértem, és azután ballagtam magam is hazafelé, útközben azon gondolkodtam, hogy kellene valamit írni erről az eseményről, vagyis hát arról az érzésről, ami így kialakult bennem. Hazamentem és megírtam egy verset. De persze, ez egy olyan vers volt, ami nem is a lányhoz szólt, hanem a kutyához, a lánynak a Sajó kutyájához, ez igen gyakran megugatott engem. Úgy hangzott ez az első vers, mert vers volt, akármilyen is volt, hogy: „Ne ugassál, Sajó kutyám, oly bután...” A Továbbiakra már nem emlékszem. No, mikor én ezt megírtam, ez nekem borzasztóan tetszett és akkor döntöttem el magamban, hogy költő leszek.

(A hangfelvételt Fehér Magda készítette 1977-ben a Magyar Szó szabadkai szerkesztőségében. Elhangzott 1977. december 6-án az Újvidéki Rádióban.)